

Essay: De erfenis van Provo

Grootmeesters van de ontregeling

Precies vijftig jaar geleden, eind mei 1965, kondigde een groep jong volwassenen in Amsterdam een nieuw anarchistisch blad aan: *Provo*. Niet lang daarna vonden er wekelijks veldslagen plaats op het Spui bij het standbeeld Lieverdje. Twee jaar lang was het onrustig in de hoofdstad. Op het hoogtepunt van hun roem namen de provo's een geniaal besluit. In mei 1967 hieven ze zichzelf op. Nederland was opengebroken.

Jos van der Lans

'Jongens waren we, maar aardige jongens.' Nescio's bekende typering uit 1914 van een groep vrienden die vond dat er weinig deugde aan de wereld, die hun eigen gang wilde gaan, maar vervolgens onderging in de harde werkelijkheid, is welbeschouwd ook goed van toepassing op een groep jong volwassenen die zich een halve eeuw later in Amsterdam manifesteert. Zij noemden zich geen 'Titaantjes', maar provo's, en de namen Bavinck, Koekenbakker, Hoyer, Bekker en Ploeger zijn vervangen door Van Duijn, Stolk, Tuynman, Mets, Boersma, Stoop en Schimmelpennink.

Titaantjes, provo's, - eigenlijk zijn ze van alle tijden: *sturm-und-drang*-jongeren die zich luidruchtig keren tegen de werkelijkheid waarin ze geacht worden volwassen te worden. We kennen ze als bohemiens, die niet zelden tot de literaire verbeelding hebben gesproken, als belhamels, rebellen, branieschoppers, kwajongens of schavuiten. In wat serieuzere bespiegelingen zijn de botsingen die ze veroorzaken wel generatieconflicten genoemd. Het lijkt erger dan het is. Doorgaans zijn de strubbelingen van voorbijgaande aard. Wijsheid komt nu eenmaal met de jaren.

Maar waar Nescio zijn aardige jongens een leven van desillusies binnen leidt, raken de provo's verzeild in een verrassende beeldenstorm, waarin het gezag daadwerkelijk begint te wankelen. De provo's stonden aan de wieg van een ander Nederland. Zij draaiden aan een knop en zagen tot hun verbazing om zich heen alles in beweging komen.

Dat was overigens bepaald geen vooropgezet plan. De provo's hadden Nederland en zijn onderdanige burgerij afgeschreven. 'Hoe iemand in die apathiese, afhankelijke, geestloze troep kakkerlakken, torren en lieveheersbeestjes enig vertrouwen kan stellen is onbegrijpelijk', schreef gangmaker Roel van Duijn in het eerste nummer van *Provo* uit de grond van zijn hart. Zij voelden zich eerder desperado's dan profeten. Zij profiteerden daarbij optimaal van een voortdurende samenloop van omstandigheden. Zij toonden zich de grootmeesters van het toeval.

Zo besloot gangmaker Rob Stolk in het voorjaar van 1965 vanuit Zaandam naar Amsterdam te verhuizen, net nadat er boven de benedenwoning van Roel van Duijn in de Karthuizersstraat in de Amsterdamse Jordaan een etage vrij was gekomen. De twee kenden elkaar oppervlakkig uit min of meer anarchistische kringen. Ze hadden met elkaar gecorrespondeerd, ze schreven allebei wel eens voor het anarchistische blad *De Vrije*. Stolk had in Zaandam het tijdschrift *Barst* uitgegeven dat pleitte voor een mentaliteit die zou bestaan uit 'het durven twijfelen aan alles en het durven geloven in niets' en wilde aansluiting bij de grotere dynamiek van de hoofdstad.

Het was een coïncidentie met grote gevolgen. De Karthuizersstraat groeide vervolgens uit tot het epicentrum van rebelse gedachten en een clubhuis voor ludieke plannenmakers. Er ontwikkelde zich een gistend proces tussen de meer intellectuele en zelfs esoterische kwaliteiten van Van Duijn

en zijn achterban en de meer arbeideristische en actiegerichte inslag van Stolk en de zijnen. Zoals veel revolutionairen dachten zij daarbij als eerste aan de uitgave van een blad, waar zij al snel een passende naam voor hadden gevonden: *Provo*.

Die naam pikte Van Duijn uit het proefschrift, waarop eerder in 1965 Wouter Buikhuizen was gepromoveerd. Buikhuizen onderzocht het relgedrag van groepen jongeren die toen algemeen aangeduid werden als nozems. Dat waren rondhangende, vaak brommer rijdende jongeren die in de jaren vijftig in de centra van de steden opdoken en vaak voor overlast zorgden. De term was in 1956 gemunt door de cineast Jan Vrijman, die er in *Vrij Nederland* een aantal reportages aan had gewijd, en was bijna tien jaar later zo ingeburgerd geraakt dat ze synoniem was geworden voor alles wat de oudere generatie verkeerd vond aan de jongere generatie. Omdat Buikhuizen zijn studie vooral richtte op die groep jongeren die uit tijdverdrijf aan de lopende band relletjes schopte en het met de politie aan de stok had, introduceerde hij ter onderscheiding van de algemene nozems een nieuwe naam: provo's (van provoceren).

Van Duijn zag er meteen een geuzennaam in. 'Waarom heet provo PROVO?' opende hij het eerste nummer van *Provo*, 'omdat het provo-gedrag in deze maatschappij voor ons nog het enig aanvaardbare is. De

maatschappelijke ladder beklimmen en een "positie" bekleden betekent meewerken aan de a.s. nucleaire ondergang, kapitalisme en militarisme. Kollaboratie met de Autoriteiten en hun listig zoethoudertje; de kortzichtige tv. Noem ons anti-professionalisten. Wij kunnen ons geen "job" (zoals populaire carrièrejagers dat noemen) voorstellen die niet tot doel heeft de noodtoestanden waarin wij leven te prolongeren. (...) De a-sociale provo is het enige lichtpunt. Zijn optreden is een spaak in het wiel der "voortuitgang", die zo hard vooruit daverd dat zij de bom onder de rails, vlakbij, niet ziet.'

Dit eerste nummer van *Provo* rolt in juli 1965 uit de stencilmachine van Rob Stolk in een oplage van 450 exemplaren. Het doet zijn naam meteen eer aan. De politie neemt het merendeel van de oplage onmiddellijk in beslag. De autoriteiten achten de inhoud opruiend, vanwege de erin opgenomen gebruiksaanwijzing voor het maken van explosieven. Dat deze afkomstig is uit een negentiende-eeuws pamflet, niet alleen achterhaald is, maar ook nog eens in menig bibliotheek gewoon te raadplegen valt, is iets waar de politie geen boodschap heeft.

Dat alles klinkt allemaal dapper en opruiend, in de beste tradities van *sturm-und-drang*, maar het is onvoldoende om aan het lot van de titaantjes te ontsnappen. Om buiten de oevers van de kwajongenssubversiviteit te treden was er hulp nodig. En die kwam – even afgezien van de permanente bijdrage van de politie - uit onverwachte hoek: van een magiër en het Koningshuis.

Allereerst de magiër: Robert-Jasper Grootveld. Achteraf beschouwd een uiterst vreemde exhibitionistische vogel, die begin jaren zestig in Amsterdam de aandacht had getrokken. Geïnspireerd door een reis door Afrika, waar hij gefascineerd was geraakt door gebruiken en rituelen van primitieve stammen, was hij op zoek gegaan naar de rites van de westerse welvaartmaatschappij en hij kwam uit op de rite van het rokertje. De reclamezuilen waarop de sigarettenmerken werden aanbevolen zag hij als de totempalen van de moderne samenleving. Grootveld bekalkte ze met het woord kanker (na enige tijd volstond hij met K.), wat hem weken gevangenisstraf opleverde.

Vanaf 1964 opereerde Grootveld – doorgaans ondersteund door een blowtje - elke zaterdag rond de klok van twaalf bij Het Lieverdje op het Spui. Het standbeeld verbeeldde de Amsterdammer en was een geschenk van de sigarettenfabriek Hunter aan de stad. Zijn bezweringsdansen noemde hij happenings, een performancevorm die vanaf eind jaren vijftig in avantgardistische kunstkringen werd gepraktiseerd. Het Lieverdje was de perfecte plek om de strijd tegen het 'verslaafde rokertje' te verbeelden en Grootveld deed dat met allure. Zijn *ughe, ughe, ughe*-lied werd tot de zomer van de 1965 vrolijk meegezonden door tientallen geamuseerde toeschouwers. Verder gebeurde er niets.

Dat verandert als in de zomer de provo's hun opwachting maken op het Spui. Het verslaafde rokertje en de asfaltjungle van Grootveld sloten immers naadloos aan bij hun verhalen over het

slaapverwekkende klootjesvolk en de verslaafde consument. Bovendien had de K. inmiddels een bijna messianistische lading gekregen. Op onnavolgbare wijze was Grootveld er in geslaagd om de K. te transformeren tot een sinterklaasachtige gedaante, kortweg: Klaas, wiens komst aanstaande was: Klaas komt! En warempel: Klaas kwam, zij het in de Duitse vertaling: Claus. Op zaterdag 1 mei 1965 was prinses Beatrix betrappt door twee persfotografen. De man met wie ze gearmd liep, had ook een naam: Claus von Amsberg, nota bene een Duitser.

Ai. De oorlog zat nog vers in het geheugen. Pijnlijk werd het bovendien toen bleek dat de toekomstige verloofde van de kroonprinses lid was geweest van de Hitlerjugend en diende in de Wehrmacht. Het feit dat Von Amsbergs lidmaatschap onvrijwillig was en dat zijn dienstplicht maar heel kort duurde, poetste het wantrouwen niet zo maar weg. Hier botste de loyaliteit aan het koningshuis tegen de afkeer van de Duitsers.

Voor de jongens in de Karthuizersstraat is dat geen dilemma. Voor hen was Claus een geschenk uit de hemel. De autoriteiten, het koningshuis, het fascistische verleden –alles komt in eens bij elkaar. Terwijl de geruchten over een op handen zijnde verloving steeds hardnekkiger de kop op steken, hebben zij het te provoceren doelwit te pakken. De dagen voordat het toekomstige paar op 28 juni 1965 de langverwachte verloving wereldkundig maakt, draait hun stencilmachine overuren. In korte tijd verschijnen de eerste drie *Provokaties* - tegen de politie, en vooral tegen Claus von Amsberg ('blond, blauwe ogen, manhaftig postuur, germaans type, 38 jaar, Duitser van lage adel, diplomaat, ex(?)-fascist, aspirant-semi-monarch') die als *persona non grata* wordt gezien.

Daarna gaat het snel. De happenings aan het Spui lopen in de zomer van 1965 vrijwel elke zaterdag uit de hand, niet in de laatste plaats omdat de politie zich geen raad weet met de steeds grotere groepen toeschouwers. Zelfs als de provo's besluiten een zaterdag over te slaan, ontardt de oploop bij het Lieverdje in een veldslag met de politie. Arrestaties zijn schering en inslag. De kranten krijgen steeds meer belangstelling voor dat vreemde groepje jongeren, de toon verschuift van afkeurend naar nieuwsgierig, zo niet welwillend.

De ene *Provokatie* na de andere rolt uit de stencilmachine, net zoals nieuwe nummers van *Provo* waarvan de oplage snel groeit tot enige duizenden. De provo's hebben zichzelf inmiddels van een kleur voorzien: wit - de kleur van onschuld, vrede en geweldloosheid. In oktober 1965 trouwt Rob Stolk (op aandrang van zijn ouders – over 'brave jongens' gesproken) onder grote mediabelangstelling in een wit spijkerpak op een witte fiets.

Met witte plannen willen de provo's laten zien dat ze niet te beroerd zijn om met alternatieven te komen. Het eerste plan uit juli 1965 wordt meteen het bekendste: het witte fietsenplan, het antwoord op de terreur van moordbrigade van auto's en uitlaatgassen op de stedelijke asfaltjungles. Twintigduizend fietsen die 'van niemand en dus van iedereen zijn' moeten de auto uit de Amsterdamse binnenstad verdrijven. De aanschaf hoeft geen cent te kosten, want het plan kan geheel gefinancierd worden uit de besparing op de torenhoge kosten van 'het totaal ineffectieve motorverkeer'. Het was een koddige vinger op een zere plek, want autovrije zones en voetgangersgebieden waren toen nog onbekende ruimtelijke grootheden. Maar de politie acht het zo opruiend dat zij zonder aarzeling de eerste witgeverfde fietsen in beslag neemt, daarmee actief bijdragend aan de attentiewaarde van het plan.

Er volgen snel meer witte plannen. Vaak een bijna hilarische uitwerking van een maatschappelijk probleem, uitgewerkt door één provo. Luud Schimmelpennink tekent bijvoorbeeld voor het witte fietsenplan, Auke Boersma bedenkt het witte kippenplan en het witte woningenplan. Het witte kippenplan beoogt de politieagent om te turnen tot sociaal werker, die in plaats van een wapenstok 'lucifers en voorbehoefsmiddelen' bij zich draagt. In die dagen is het een vrolijke kritiek op de wekelijkse gummiknuppelsshows, maar niet veel later in de jaren zestig begint de politie aan haar imago te werken met als motto: de politie is je beste kameraad.

Het witte woningenplan, ook van de hand van Auke Boersma, stelt de woningnood en speculatie van woningen aan de kaak. Het plan pleit er onder meer voor om een wekelijkse lijst van leegstaande panden publiek te maken. Met het witte schoorstenenplan stellen de provo's voor om de lozing van viezigheid te belasten.

Achteraf gezien heeft het er alle schijn van dat de provo's een patent hadden op de zaadjes waar later hele sociale bewegingen uit konden ontkiemen. Zo preludeert het witte wievenplan, opgesteld door Irene van de Weetering, de vrouw van grootmeester schaken Jan Hein Donner, op de seksuele bevrijding en gelijkheid der seksen, een gedachtegang die niet lang daarna door ManVrouwMaatschappij en later de Dolle Mina's wordt opgepikt. Het witte scholenplan moet het onderwijs aanpassen aan de individuele behoeften van het kind, een gedachte die niet veel later uitgangspunt is van hele boeken over antiautoritair opvoeden en ontwikkelingsgericht onderwijs.

Ondertussen rijgen de buitenissigheden zich aan elkaar. Niet alleen in Amsterdam, maar in veel meer steden al in Nederland verzamelen zich mensen (het is inmiddels al lang geen jongerenmanifestatie meer) voor happenings rondom Lieverdje-achtige beelden. In Maastricht wordt er gehuppeld rondom de Maastreechter Geis, in Arnhem dansen de mensen rondom de AKU fontein en in Haarlem op de Grote Markt. De kurk is van de fles. De oplage van de *Provo*-nummers stijgen tot boven de tienduizend en cameraploegen uit de hele wereld komen naar Amsterdam om deze doldwaze groep jonge mensen op het celluloid vast te leggen.

Aanvankelijk gaan de kopstukken daar argeloos in mee, maar het duurt niet lang meer of ze worden zich bewust van hun eigen marktwaarde en vragen voor hun medewerking bedragen die oplopen tot enige duizenden guldens per draaidag. Wat begon als een provokatie groeit aldus uit tot een bestaan. De harde kern is, zoals provo Hans Tuynman het in zijn in de gevangenis geschreven boek noemt, *full-time provo* geworden.

Begin januari 1966 richten zij het Oranje-comité De Parel van de Jordaan op, dat ter gelegenheid van het aangekondigde huwelijk van prinses Beatrix en Claus von Amsberg op 10 maart 1966 de taak op zich neemt om die dag een aantal oranjehappenings te organiseren. Alleen al de aankondiging brengt het Amsterdamse stadsbestuur in een grote staat van ongerustheid. De regering heeft hen het huwelijk door de strot geduwd. Het is vragen om moeilijkheden.

Die komen er dan ook. Kosten noch moeite worden gespaard om er een televisie-event van te maken dat nog nooit eerder in Nederland is vertoond. De gouden koets zou overal in de wereld pronken. Zoveel vertoon van macht kon niet langer onbeantwoord blijven. Ex-verzetsstrijders, anarchisten, socialistische jongeren en ja, ook de provo's broeien op acties en in de hoofdstad doen de meest wilde plannen de ronde, zoals 'het toedienen van het krankzinnigmakend middel LSD aan de paarden van de bereden politie'.

Het feest wordt uiteindelijk vooral versterkt door een groot aantal rookbommen, waarvan de foto van de rookwolk die boven de Raadhuisstraat blijft hangen iconisch wordt voor 'het magies centrum' Amsterdam. Het zijn allang niet meer provo's die voor opstootjes en relletjes zorgen; de politie heeft overal in het centrum haar handen vol aan allerhande groepen jongeren die de orde verstoren, waarbij de regisseurs en verslaggevers van de NTS hun uiterste best doen om het protest buiten beeld te houden. Maar dat is ondoenlijk. Toen de kruitdampen waren opgetrokken wist de hele wereld wie daar achter zaten: Provo.

Vanaf dat moment is de beer definitief los. Een week later loopt de opening van een fototentoonstelling over de gebeurtenissen door Jan Wolkers door een ongenadig politie-optreden compleet uit de hand, er volgen Kamerdebatten, de reeks arrestaties loopt op, evenals de gevangenisstraffen voor jongeren die 'fascisten' roepen tegen de politie. Hans Tuynman krijgt drie maanden gevangenisstraf nadat hij bij een happening is opgepakt. Tijdens dezelfde happening wordt

provo Koosje Koster gearresteerd omdat zij krenten aan het uitdelen is. In deze golf van onrust groeit de Vietnam-beweging, wandelt journalist Hans van Mierlo in zijn regenjas met de kraag omhoog over de Amsterdamse grachten met een oproep dat er een nieuwe politiek nodig is: D'66. De PvdA wordt opgeschud door een jonge groep politici onder leiding van André van der Louw die de partij naar links dwingt.

Nederland ligt open. Nog één keer gaat het mis, als op 13 juni bouwvakarbeider Jan Weggelaar tijdens een demonstratie dood op straat blijft liggen. Later blijkt dat hij een natuurlijke dood (hartstilstand) is gestorven, maar op die 13e juni is dat nog niet bekend. Zijn dood is olie op het vuur en leidt tot een bestorming van het *Telegraaf*-gebouw en veldslagen tussen arbeiders, anarchisten en provo's rondom de Dam. Even lijkt er een revolutie aanstaande in de hoofdstad. Achthonderd intellectuelen klagen de autoriteiten aan in het pamflet: 'Wij zijn beledigd in ons rechtsgevoel'. De oproep wordt geweigerd door de gezagstrouwe kranten - *NRC*, *Algemeen Handelsblad*, *de Volkskrant* en *Trouw* - alleen *Het*

Vrije Volk, *Vrij Nederland* en *Het Parool* durven het pamflet af te drukken.

De consternatie is groot, maar de provo's zijn allang niet meer in de *lead*. Bij de gemeenteraadsverkiezingen, vlak voor de bouwvakonlusten, slagen ze er in om dertienduizend stemmen te verwerven en één zetel in de wacht te slepen, die zij om toerbeurt willen gaan bezetten, te beginnen met *good looking* provo Bernard de Vries die in de maanden die erop volgen de allure van een politieke popster aanneemt. De fanmail wordt nu met zakken tegelijkertijd bezorgd op de Karthuizersstraat. Niek Pas, die in 2003 op een prachtig gedetailleerd proefschrift over Provo promoveerde, spreekt terecht van provomania. Grootveld wordt uitgenodigd om in Denemarken happenings te verzorgen; in Parijs en Londen duikt provo-graffiti op. De provo's beleggen zelfs een grensoverschrijdend Provo-concilie in kasteel Borgharen ten noorden van Maastricht, waar zo'n vijftig provo's onder de voet worden gelopen door een enorme hoeveelheid pers uit alle hoeken van West-Europa.

Voor de provo's van het eerste uur, al vaak ruziënd over wie de lucratieve perscontacten mocht aangaan, wordt steeds duidelijker dat hun provocaties inmiddels amusement zijn geworden. Lol. *Fun*. Provo was eigenlijk alles geworden wat tegen de anarchistische inborst stuitte. Een organisatie, een blad, een bureaucratie, zoals Rob Stolk het verwoordde, en die moest geliquideerd worden om daarna op verschillende plaatsen als een vorm van guerrilla weer op te duiken.

En zo verzamelen de provo's zich op 13 mei 1967 voor hun laatste provocatie in het Vondelpark bij de speakerscorner ten overstaan van een grote schare journalisten. Een week eerder had burgemeester Gijsbert van Hall, die in de twee provojaren was onttakeld van gezagsvol oud-verzetstrijder tot een van de meest prominente regenten van het land, min of meer gedwongen ontslag genomen. Het is afgelopen met Provo, verklaart Roel van Duijn, we zijn te bekend geworden: 'We moeten weer in de anonimiteit van de subversieve massa en door middel van nieuwe vormen het klotjesvolk nieuwe wonden toe brengen.'

Het was, aldus de historicus Niek Pas, de laatste meesterzet van de los-vaste rebellenclub. Door zich op te heffen droegen ze beslissend bij aan de mythevorming en voorkwamen ze eindeloze ruzies en afsplitsingen, een lot dat nogal wat subversieve bewegingen die later in hun voetsporen traden wel over zichzelf zouden gaan afroepen.

Wie vijftig jaar later deze kortdurende Provo-geschiedenis tot zich neemt kan dat niet anders doen dan met een permanente glimlach op zijn gezicht die regelmatig overgaat in een schaterlach. Hoe konden deze anarchistische titaantjes ineens zo veel overhoop halen? Waarom kon niemand er de humor van inzien?

Het antwoord is eigenlijk tamelijk eenvoudig. De Nederlandse bestuurlijke elites hadden zich afgezonderd in de binnenkamers van de macht, druk doende om met elkaar het grootse werk van de wederopbouw en de naoorlogse verzorgingsstaat tot een goed einde te brengen. Als ze de ontwikkelingen in de buitenwereld al tot zich namen dan was dat voornamelijk met verontrusting over de massajeugd, het morele verval, de nozems, de vrijpostigheid, de rock 'n roll. Het wereldbeeld was dat van de familie Doorsnee, het grappige radioprogramma van Annie M.G. Schmitt. Kunstenaars zochten hun heil eerder in het buitenland dan in ons land, alles wat afweek of tegendraads was, bleef buiten beeld en stond los van de binnenkamers van de macht.

Maar het was er wel. Het zat in de muziek, in de brommers, in de films, in het nihilisme en existentialisme onder studenten, in het ontstaan van de PSP in 1957, in de avantgardekunst, in de opkomst van de televisie, in de massa's jongeren die omhoog kropen in het onderwijs, in toenemende belangstelling voor de sociale wetenschappen. Dat alles droeg bij aan het feit dat de houdbaarheidsdatum van de culturele, politieke en intellectuele elites in Nederland voorbij begon te raken. Hun fantasie om de moderne wereld te begrijpen schoot te kort. Alleen had men dat zelf totaal niet in de gaten.

Toen kwamen de provo's. In de krampachtigheid waarmee het gezag reageerde, werd met de dag duidelijker dat de houdbaarheidsdatum was verlopen en van de typisch Nederlandse weeromstuit, James Kennedy beschrijft dat mooi in zijn boek *Nieuw Babylon in aanbouw*, begonnen de gezagsdragers over te lopen, ze maten zich een spijkerbroek en baard aan, lieten hun haren groeien en toonden zich plots warm voorstander van een verregerende democratisering van de samenleving. Met dank aan dat groepje Amsterdamse rebellen dat twee jaar lang van de ene verbazing in de andere was gevallen.

Maar misschien nog wel interessanter dan de vraag hoe dit heeft kunnen gebeuren is de vraag wat er met de erfenis van Provo is gebeurd. Wat is er ontkiemd uit de zaadjes die zij met hun manifestaties, hun witte plannen en hun provokaties gestrooid hebben? Wie heeft er uit hun etalagekast geplukt?

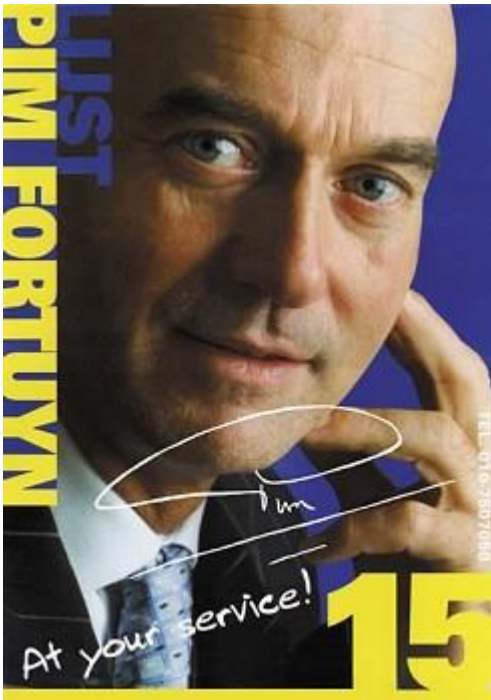
Ook het antwoord op die vragen lijkt eenvoudig. Vrijwel alle sociale bewegingen die in Nederland vanaf de jaren zestig zijn opgestaan zijn schatplichtig aan de provo's. De kraakbeweging voerde het witte woningenplan uit. Zelfs de anarchistische radicalisering ervan met kreten als 'jullie rechtstaat is de onze niet' of het autonome denken waarin het menselijk individu de maat van alle dingen wordt, is in embryonale vorm in de Provo-geschriften terug te vinden. Hetzelfde geldt voor de milieubeweging en organisaties als Milieudefensie. Greenpeace klimt tot op vandaag de dag graag tegen hoge schoorsteenpijpen en hoge gebouwen op; plannen die zeker ook bij een aantal provo's door het hoofd gespoekt hebben. De Aktie Tomaat, waarin kunstenaars in 1969 de bestaande culturele elite te kijk zette, was een happening van Provo-achtige allure. Waar provo's het klootjesvolk en het regentendom op de korrel namen met ludieke provokaties, zetten Dolle Mina's de mannenwereld en het seksisme met confronterende acties te kijk. De stijl was hetzelfde; de vrouwen waren hooguit serieuzer en fanatieker.

Maar het belangrijkste is natuurlijk dat de provo's de stoot gaven tot geheel andere gezagsverhoudingen. Politieke theatergezelschappen als Proloog en GL-Twee trokken tot ver in de jaren zeventig zalen vol met karikaturen van gezagsdragers en kapitalisten die boven de werkelijkheid verheven en niet zelden sigaren rokend het volk dom hielden en knechtten, maar de werkelijkheid was toen natuurlijk allang anders. De toeschouwers bij de happenings en krijgsdansen rondom de beeldjes op de pleinen in Nederland, de groeiende groep intellectuelen die sympathiseerde met Provo, of zich kwaad maakten op het volslagen overtrokken politieoptreden, de sociale wetenschappers die zich aan het geloof onttrokken - al die jong volwassenen die zich lieten

bevrijden van de benauwenissen van de verzuiling marcheerden in de jaren die daarop volgden door naar de nieuwe binnenkamers van de macht.

Zo stond Provo aan de wieg van de ontwikkeling van de ideologische zuurstof voor wat misschien wel het meest succesvolle werkgelegenheidsproject van de twintigste eeuw kan worden genoemd: de ongekeerde groei van de publieke sector, van het openbaar bestuur tot het onderwijs, van het welzijnswerk tot de volkshuisvesting, van de gezondheidszorg tot de sociale zekerheid. In die sectoren streken de nieuwe jong volwassenen neer die ten opzichte van hun ouders (het klootjesvolk) een enorme sprong maakten in onderwijsniveau. Zij democratiseerden de besturen, ontzuilden de instellingen, professionaliseerden het werk, leverden nieuwe managers en bouwden langzaam maar zeker een nieuw eigen imperium van wat je de hegemonie van weldenkendheid en nieuwe politieke correctheid zou kunnen noemen. Zij zijn, zoals de socioloog Kees Schuyt het ooit noemde, de zittende klasse geworden, zelfs in de letterlijke betekenis aangezien hun werkzaamheden doorgaans zittend worden verricht.

Zo groeiden de Provo-adepten van het eerste uur uit tot de nieuwe, moderne elites, de dragers van het de moderne samenleving, de regelneven en beleidsmakers. Het nieuwe gesetelde wereldbeeld, door het Sociaal Cultureel Planbureau lange tijd treffend omschreven als prudent-progressief, waarin voor iedereen plaats was, creëerde echter zijn eigen humuslaag. Het wilde niks weten van het gemor van bewoners in achterstandswijken die hun leefomgeving in korte tijd zagen veranderen door de komst van groepen minderheden die hun eigen taal spraken en gebruiken

meenamen. Het had geen oog voor het feit dat hun regel- en controlezucht steeds grotere bureaucratische instanties op de kaart zetten waar gewone stervelingen in verdwaalden. Het begreep niet dat de managementwerkelijkheid waarmee men de samenleving probeerde aan te sturen en de daarbij horende inkomensprivileges van de toptechnocraten langzaam maar zeker het verkeerde keelgat inschoten bij de mensen voor wie de dienstverlening ooit was bedoeld. Het ontwikkelde geen antenne voor het nieuwe onbehagen.

Er moest een soort provo aan te pas komen om de nieuwe elites in verlegenheid te brengen. Die provo heette Pim Fortuyn, een dandy, een bohemien, een provocateur, een slimme politieke marketier, die al die eigenschappen die een halve eeuw geleden in de Karthuizersstraat in de Jordaan toevallig bijeen kwamen in één persoon verenigde, die er een bijna sardonisch genoeg in smaakte om de zittende macht het leven zuur te maken. De uitgesproken ergernis van PvdA-voorman Ad Melkert in het beroemde slotdebat na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 is goed

vergelijkbaar met de wanhoop die burgemeester Van Hall moet hebben gevoeld toen de gebeurtenissen bij het Lieverdje op een zaterdagavond in 1965 weer eens totaal uit de hand waren gelopen.

Fortuyn bediende zich van een bekend provoiaanse sentiment: de regenten zijn de weg kwijt, ze durven de waarheid niet onder ogen te zien, leven in een achterkamertjes-realistieit (de Haagse kaasstolp) en weten niet wat zij aanrichten. Zijn kracht was dat hij geen deel uitmaakte van dit politieke establishment, hij presenteerde zich als een buitenbeentje in de politiek en hij buitte die status met provoiaanse allure publicitair uit. Hij zette de 'oude' politiek te kijk en was ijzersterk in oneliners waar provo's jaloers op zouden zijn: 'Ik zeg wat ik denk, en doe wat ik zeg. At your Service!' Hij groeide uit tot een nieuw soort politieke popster, hij was in het bloedeloze Haagse decorum amusement geworden. Een *idol*. Precies de reden waarom provo's uiteindelijk zichzelf als beweging hebben opgeheven.

Daar ligt ook het verschil. De provo's speelden een ludiek spel met de werkelijkheid. Zij maakten zich geen illusies over het klootjesvolk, ze waren wars van macht. Fortuyn en al de neopolitieke provo's die sinds 2002 in zijn voetsporen traden, zoals Rita Verdonk, Geert Wilders, Henk Krol en nu recent weer Bram Moscowitz, spelen geen spel, maar zijn uit op macht. Zij exploiteren het anti-establishment-sentiment dat zich mede door de provo's diep verankerd heeft in ons collectieve bewustzijn. Zij laten geen gelegenheid voorbij gaan om zich als outsider te presenteren. Zij begrijpen als geen ander dat het effectiever is om in de media te verschijnen dan in de democratische arena, waarvoor ze dan ook direct gespecialiseerde spindoctors in de arm nemen. Zij gedragen zich bij voorkeur als politieke popsterren wier aantrekkelijkheid er nu juist uit bestaat dat ze buitenstaander zijn. Dat ze een frisse wind vertegenwoordigen, een waarheid brengen die de insiders stelselmatig negeren.

Daarmee werken ze als een magneet voor al het onbehagen dat opgesloten ligt onder de humuslaag van de hedendaagse bestuurlijke en professionele elites die de binnenkamers van de moderne macht bevolken. Ze bieden hoop op verandering. Maar tegelijkertijd zijn ze de gevangene van hun eigen imago en worstelen ze permanent met het risico dat ze onderdeel worden van het establishment waar ze zich tegen afzetten. Ze hebben haast, want ze weten dat hun succes een beperkte houdbaarheidsdatum heeft. De provo's wisten op hun hoogtepunt te stoppen; de hedendaagse politieke provo's kunnen dat per definitie niet.

Het succes van Provo is daarmee ook hun tragedie geworden. Het provoceren is niet langer een breekijzer tot veranderen, maar een manier van doen geworden, een kunstje. Het is een geaccepteerde vorm van politiek communiceren geworden. In de politiek, op de televisie, in het cabaret, overal. Twitter is het ultieme Provo-paradijs. Het hoort erbij. Het raakt de echte machtsverhoudingen, de bestuurlijke en politieke elites al lang niet meer. Provo is daarmee definitief ontmanteld en geschiedenis geworden. Voor echte veranderingen hebben we iets nieuws nodig: nieuwe titaantjes, aardige jongens en misschien wel vooral meisjes, die plotseling de maatschappelijke wind in de zeilen krijgen. Waarschijnlijk zijn ze op tal van plaatsen al in de weer, maar zien wij – als ik even namens de zittende klasse mag spreken - er net zoals dat in jaren vijftig gebeurde de betekenis (nog?) niet van in.

Jos van der Lans is cultuurpsycholoog en publicist. Hij studeerde in 1981 af op een scriptie over Provo, jeugdcultuur en jongerenbeweging. Tegenwoordig publiceert hij, onder meer in De Groene, vooral over (de veranderingen in) de publieke sector. Veel gegevens uit dit essay zijn afkomstig uit het proefschrift van Niek Pas, *Imaazje! De verbeelding van Provo 1965-1967* (Wereldbibliotheek, 2003). Zie: www.josvdlans.nl en @josvanderlans